

NDZAWULO YA DYONDZO YA LE GAUTENG

XITHIFIKETI YA XIKAMBELO XA LE HENHLA

FEB / MAR 2006

**XITSONGA X RIRIMI RO SUNYULA
MHLAWULO WA LE HENHLA
(Papila Ra Vumbirhi)**

TIMAKISI: 100

NKARHI: 3 WA TIAWARA

SWITSUNDZUXO NI SWILETELO:

- Phepha leri ri na swiyenge swinharhu. A, B na C.
- U kamberwa ehenhla ka tibuku tinharhu leti avanyisiweke hi swiyenge leswi landzelaka.
Xiyenge Xa A: Buku ya 1: Xikolokolo Nguvu ya Petori
Xiyenge Xa B: Buku ya 3: Ntsendzeleki
- Xiyenge Xa A Xivutiso X 1 Xa BOHA; eka xivutiso Xa 2 u hlawuhla wivutiso SWINBIRHI NTSENA u hlamula swona
- Xiyenge Xa B hlamula xivutiso xin'we ntsena
- Xiyenge Xa C hlamula xivutiso xin'we ntsena
- Hlamula hi Xitsonga lexi ringanisiweke
- Tsundzuka: Loko u hlamule xivutiso xo leha (ku nga Xitsalwana) eka B, hlamula swivutiso swo koma eka C. Loko u hlamule swivutiso swo koma eka B u boheka ku tsala zitsalwana eka C.

XIYENGE XA A

VUTLHOKOBETSERI

XWUTISO XA 1

Xivutiso lexi XA BOHA ku hlamuriwa hi mukamberwa un'wana ni un'wana.

1.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi kurani u hlamula swivutiso leswi xi landzelaka.

TINHLENGELETANO TA XINTIMA

Hungwe ri biwile etikweni,
Nhlengeletano yi ta va kona,
Hinkwavo vavanuna va fanele ku ya
Dzovo ri tlhuvutsiwa ehubyeni.

Ko twilili, vo pfimba tinhloko ni vo pfumala,
Va rhangisana ku ya phyuandlasa tshumba ra kona,
Va ya aka tiko emasungulweni yo tiya,
Va ni miehleketo ya vukulu hinkwavo.

Nkarhi wu pimiwa hi dyambu,
Va fika va ku tshamiyani!
Va rhendzele hosi ya vona,
Va hlevetela va nga soriwi.

Mhaka ya siku yi pfuriwa ximfumo,
Hi lava va sungurile ku hambana,
Van'wana va vulavula hi swimbe,
Swi nga ri swona leswi teriweke,
Nkarhi a wy yimanga.

Dyambu ri tsutsuma ximhunti,
Nhlengeletano yi nyamalarisa xindzhuti,
Kambe a ku yeriwa yini?
Nkarhi a wu lehile kambe makungu a ya lehanga.
Va ka ntmeni ha tsandzeka ku tirhisa nkarhi,
Hi xichi nkarhi I mahalahluva-kungu.

Va nhlonge ya ntima a hi boheni kungu,
Kungu ra ntikelo etihlengeletaniwini,
Hi nga heti nkarhi hi bulo ra vuxaka,
Hi nga heti nkarhi hi ku pfluxelana:

- 1.1.1 Vula mhaka yin'we leyikulu leyi karhataka mutsari. (2)
- 1.1.2 Eka ndzimana ya vumbirhi, mutsari u vula yini loko a ku " ... bo pfimba tinhloko ni vo pfumala? (2)
- 1.1.3 Xana "ku phyandlasa tshumba" I ku endla yini? (2)
- 1.1.4 Rito twilili I riencisi. Nyika nhlamuselo ya sona? (2)
- 1.1.5 Hi yihi dyondzo leyi hi yi kumaka eka zitlhokovetselo lexi. (2)

[10]

XWUTISO XA 2

Xikolokolo nguvu ya Pitori : J.M. Magaisa

Hlaya zwitlhokovetselo leswi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso SWIMBIRHI ntsena.

- 2.1 Hlaya xithokovetselo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi xi landzelaka:

Xikandza xa ndlala

Marhambu ya ntima ya lo dlu,
Ma boheleliwile enyameni ngoti yo lala;
Nyamanyana yo vuna yi phatsamile eka wona;
I mani wa mbilu ku va hoxela buwa?
U nga vutisi mina.

Mundzuku a nga va rhwalelanga nchumu,
Va byele hi botre na xinkwa;
Va ta ku sondzolota hi mahlo yo pfumala ntsembo.
Ka vona botere na xinkwa I norho;
Vana lava I vana va Afrika.

Vakokwa w vo va lwile tinyimpi ta misava,
Va wa hi fumu va konya bya tinhenha,
Lava poneke va vuyisa masirha ekaya,
Ntshembo wa vona a ku ri "tilo" ra vatakulu,
Xana mihloti ya vatukulu ya ri fikisa hungu?

Siku na siku,
Mixo, madyambu!
Va tsutsumela emataleni ya ka masipala,
Ku ya rholela rikoko ra xinkwa
Va vutlelana ni timbyana ta mikwavutlu.

Enzhaku ka ntlhanu wa malembe,
Va tsutsumela etindhawini to hlawulela,
Va tshembisiwa Kanana na Edeni,
Switlakati leswi;
Mi lo rivariwa hi Mumbi?

- 2.1.1 Tsala marito mambirhi lama kombisaka zikandza zandlala eka ndzimana yo sungula. (2)
- 2.1.2 Xana riencisi "dlu", eka ntila wo sungula ri komba yini? (2)
- 2.1.3 Xana mutlhokovefseri u vula fini loko a ku "Mundzuku a nga va rhwalelanga nchumu" eka ndzimana ya vumbirhi? (2)
- 2.1.4 Mutlhokoretseri u vula yini loko a ku "Ntshembo wa vona a ku ri "tilo" ra vatukulu? (2)
- 2.1.5 Vakokwa wa vona lava va ri tirhele njhani tiko ra Afrika? (2)
- 2.1.6 "Ku vuyisa masirha ekaya" I xivulavulelo, Nyika uhlamuselo fa zona. (2)
- 2.1.7 Mutlhokovetseri u tirhise marito "botere na xinkwa" ku komba vumundzuku lebyinene, tsavula rito leri kombaka leswaku a va nga pfuki va byi vomile va to byi navela kunene. (1)
- 2.1.8 Hi ku komisa hlamusela ndzimana ya vumune. (2)

[15]

- 2.2 Hlaya xitlhokovetzelo lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi xi landzelaka.

N'wi byele

U n'wi hlawurile elwandle ra vanhwana,
U n'wi tsavulela etikweni ra wena wexe,
A wu n'wi rhandza a ha rhandzeka,
Mi fambile swin'we mpfuka wo leha,
Mi thavile maxangu hi thari ra vun'we.

U tshetshile khwati ra vuntshwa bya yena,
U phuja ku pfumala ni rihlang ra mhamba,
Varisi va pfumala ni khwajo ra mathumbana,
Tani hi tshimbu u navisile vito raku.

N'wi byele swihoxo swakwe;
N'wi pfulele buku ya mbilu yaku,
Hi yena munghana waku lonkulu,
Hi yena Alfa na Omega,
Wena na yena mi sukumbela.

Wena na yena mi vumba ro tsakama,
Mi ta mbundzuxa ntsena hi rifu;
U nga n-wi gegi I makwenu.
Tihangalase bya comela emahlweni ka yena,
N'wi nyike nkarhi a ku tlhantlha a ku tiva.

N'wi byele,
Byele yena ntsena;
U nga byeli tata wa wena hi ta yena,
Hambi makwenu kumbe nakuloni ...
Byela yena.

- 2.2.1 Xana mutlhokovetsesi eka xithhokovetselo lexi u tsundzuxa munhu wa rimbewu rihhi? (1)
- 2.2.2 Ku famba "swinwe mpfuka wa leha" I ku endla yini u ya xithhokovetselo? (1)
- 2.2.3 Hi xihhi xiga-sirimi lexi tishisiweke eka ntila wo sungula. Tihela u nyika uhlamuselo ya xivulwa lexi. (3)
- 2.2.4 Hlamusela utila wo sungula eka ndzimana ya vumbirhi. (2)
- 2.2.5 I xifaniso muni lexi mutlhokovetseri a xi tisaka emiehleketweni ya hina loko a ku "Hi yena Alfa na Omega? (2)
- 2.2.6 Xana mutlhokovetseri u vula yini loko a ku mi tlhavile maxangu hi tlhari ra vuniwe? (2)
- 2.2.7 Tsavula marito mambirhi eka udzimana ya vumune lawa ya vulaka leswaku u fanele ku endla leswaku a n'wi tiva swinene. (2)
- 2.2.8 Hi yihhi dyondzo leyi hi yi kumaka eka xithhokovetselo lexi. (2)
- [15]
- 2.3 Hlaya xithhokovetselo lexi landzeleka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

Wena Gumba, a wu na xivundza?
Leswi u haha wexe emarhumbyini ya mpfhuka.
Himpfhuka ri xa ndzi ku vona,
Ina; ndzi ku vona u ba xiirdziwandziwana.
Mawaku nyiko to tani!

Ndzi tela hi sululwana. Yo; ndzi suleke nhamu. Mahlo ya na ritsandze, Sweswi u lahlekele mahlo yanga. U hundzukile risiva exihuhurini.	10
Swi ku tsandza ha yini kuy phatsama empfuhukeni? Vukosi muni boy pfumala dzovo? Ringeta ku phatsama ehenhla ka papa. Se u hetela yini nkarhi waku? Hi ku haha u vokotsa empfuhukeni?	15
Wa ndzi tlula' ina wa ndzi tlula. Kambe ndzi haha na wena hi miehleketo. Ndza xi twa xivundza xa tiko raku. Swa vava ku hahela ehenhla – Timpiko ta mina ta gudlagundla.	20
Ndza swi tiva ndzi yi vonile, Ntshava ya maphepha, Misica l hlanhla empfuhukeni, Vanhu, vanhu vona a va vonaki – Ku hahela ehenhla swi hlukisa ntshiva.	25
Mbuyangwano! Hambi Elix a nga thandlukisanga swona, Genge raku ri tsandze Mufurwa Napoleon, Vuga u phatsama exikarhi ka magumba-kuloni. A wu voni; swi na risuna.	30

- 2.3.1 Nyika uhlokomhaka fa xithhokovetselo lexi. (1)
- 2.3.2 Xana Gumbe l yini? (2)
- 2.3.3 Xana hi yihi niko leyi Gumba ri nga ni yona? (2)
- 2.3.4 Hlamusela leswi mutlhokovetseri a vulaka swona hi ndzimana fa vunhoshu. (2)
- 2.3.5 Xana mutlhokovetseri u singeta ku si tsundzuxa yini Gumba hi xibutiso lexi muni byo pfumala dzovo? (2)
- 2.3.6 Mutlhokovetseri u vula yini loko a ku "misava l hlanhla empfuhukeni, vanhu vena a va vonaka"? (2)
- 2.3.7 Hlamusela utila wa vumune eka ndzimana yo hetelela. (2)
- 2.3.8 Endzhaku ka ku hlaya xithhokovetselo lexi, xana u dyengze yini? Tsundzuka Gumba a r tivi ku hlaya, mutlhokovetseri u kongomise eka mina na wena. (2)

[15]

- 2.4 Hlaya xitlhokovetselo xa “U ganga mani” kutani u hlamula swivutiso leswi xi landzelaka.

U ganga mani?

Hi wihi wa wena whe munene?
U rhandza mani ka vona?
Havambirhi va vatlekile loko u va languta,
Va ni lunya,
Ndzi kombe wa wena ndzi ta n’wi tiva.

Ya sesekile majaha ya Yuropa,
Wa ya tiva mavito ya wona ya vujaha?
Democracy na Communism,
A hi swona weswo whemunene?
A va endieriwangaku kanganyisa.

Swa yila wena munene,
A swi endleki u ng teki tlhelo,
U nga tlakusi rito va nga hi twa,
Hi byihi vuxaka bya yena na vona?

Hi ta tivonisa siku va pfukelanaka matimba,
Siku Communism a nga ta komba Demoracy hi ritiho,
Hi ta gova emixaxeni ya hina yo hambana,
Mina na wena hi hakarhe swibamu,
Vukati byi ta hi hambanisa.

Hi ta hlotana bya swihari,
Loko hi kumeka hi yime hi langutana,
Democracy na Communism ca ta hi kuma ha ha bula.
Wa wena u ta ku karihela,
Wa mina yena a ndza ha vuri.

Ndzi ta boheka ndza ku byela,
Na wena swi ta ku boha,
Ku endla xzitshembiso xa bukati,
U ta ndzi vavela hi xivavula,
Kambe a ndzi nga ku voni nandzu.

- 2.4.1 Hikwalomu ka mintila ya 4 – 5 nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (5)
- 2.4.2 Xana majaha lawa ku vulavuriwaka hi wona l ya vukhongereri kumbe tipolotiki? (1)
- 2.4.3 Mutsari u vula yini loko a ku “Havambirhi va vatlekile loko u va languta, va ni lunya? (2)
- 2.4.4 Xana u twisisa yini hi rito “Democracy”? (1)
- 2.4.5 Ku “ganga” l ku endla yini? (1)

2.4.6 I xiga-ririmi muni lexi tirhusiweke eka ndzimana ya vuntlhanu ntila wo sungula. Tihela u nyika ni nhlamuselo ya xivulwa lexi. (3)

2.4.7 Tsavula rito rin'we eka ndzimana ya vumune lesi kombaka leswaku vanhu lava va le nyimpini. (1)

[15]

[30]

NTSENYO WA XIYENGE XA A: [40]

XIYENGE XA B

Hlamula xivutiso xin'we ntsena eka xiyenge lexi.

XIVUTISO XA 3

Xihlovo xa le mahlweni madlayisa torha: J.M. Baloyi

3.1 Hlaya tindzimana leti landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka tona.

Nkarhi l 7,30 ni madyambu. Gemba u le ku ti fafazeni. Xumoko xa kona a xi pfintlusa moya wo tenga lowu a wu ri kona emukhukwini. Mahlo a ya lo juu! Hi nkarhi wolowo movha wo ta u tseke!

GEMBA: (A tima zolo ya mbangi a yi hoax ehansi ka mubedwo). I movha wa mani lowu! Xa, ndzi lulamisa xibalesa xa mina. A ndzi lavi miharhahari.

3.1.1 I ximoko xa yini lexi "a xi pfintlusa moya wo tenga"? (1)

3.1.2 Movha lowu nga fika l wa ma mani naswona n'winyi wa wona a vuya ra vungani eka Gemba"? (2)

3.1.3 Loyi u n'wi tsaleke eka 3.1 a a lava yini eka Gemba. (2)

3.1.4 Vula vito ra munghana wa n'wana wa loyi u nwi tsaleke eka 3.1.2. (1)

3.1.5 Loko loyi u n'wi tsaleke eka 3.1.2 a hambana na Gemba no Letelela, Gemba u te "u engeta nakambe. Siku rin'wana u ta tthelela ekaya u ri na vele rin'we ra zimatsi". Xana l yini lexi n'wi susumetrika leswaku a tthelela hambani leswi a byeriwe marito lawa? (2)

3.1.6 Xana mukhukhu wa Gema a wu akiwe kwihi? Hlamusela swi Letiseka. (2)

3.1.7 Gemba a a ta swi kota ku tsema vele ra loyi u n'wi tsaleke eka 3.1.2 kombisa ntiyiso wa mhaka leyi hi ku vula leswaku u tshama a dlaya mani, kwihi naswona hi yini? (3)

3.1.8 Tsala xivulwa xin'we lexi hlamuselaka wumunhu bya loyi u n'wi tsaleke eka 3.1.2. (2)

[15]

Phendla

HLAMALANI:	Nkarhi lowuya vanhu a vu ku u rhandzana na Gemba a ku lulamisiwa ku dlaya Xixurhana. A ri ri rirhandzu ra vugevenga.
MIHLOTI:	U tichele mpfundze emirini. Hi loko a tivangele ku dya matya na tinhwala.
HLAMALANI:	Sweswo swi nge humeleri maseve. U a tiphina swinene. Mali u ta etlela ehenhla ka yona. Phela u minrile tshuka ra yona. Hinkwaswo swi ta ba xifuva xakwe.
MIHLOTI:	Rifumo ra ngati a ri na mbewu maseve. Leswa mabindzu a swi nga Sali swi thaveriwa hi masana. Xixurhana a nga etelangi kahle. U ta funungula buwa a mita rifumo rakwe.

- 3.1.9 Vula xivongo xa Hlamalani ni xa Mihloti. (2)
- 3.1.10 Xana I mani loyi a tichele mfundza emirini? (1)
- 3.1.11 Ku tivangela “ku dya mataya na tinhwala I ku endla yini? (2)
- 3.1.12 Hlamalani u vula leswaku Xixurhana I “tshuka” ra mali. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi tu leswi nga eka ntlangu lowu. (2)
- 3.1.13 Rito maseve ku ya hi tsalwa si vula yini? (1)
- 3.1.14 Xana n’wana wa tuva hi loyi wa njani? (2)
- 3.1.15 Maaribalele ya Gemba ya komba leswaku a a toloverile ku dlaya. Xana a a ambelele yini loko a ya eka xixurhana ku ya tirha utirho lewu a komberiwile ku wu endla hi loyi u nwi tsaleke eka 3.1.2? (4)
- 3.1.16 Vula vito ra mufambisi wa rhavi ra bangi ya “First National” ni ndhawu laha a yi akiwile kona? (2)
- 3.1.17 Hiakwaswo leswi a swi vula hi Mihloti swi ve ntiyiso emakumu. Seketela mhaka leyi hi leswi humeleleke loyi u n’wi tsaleke eka 3.1.2 emakumu. (1)

[15]

[30]

KUMBE

- 3.2 Mataxisa “u dunge xihlovo xa vutomi. A dlaya munhu hikokwalaho ka mali yinene leyi! Hakunene mali I rimitsu ra vudyho!

Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi vuleke hi Mihloti hi ku kongomisa eka utlangu wa Xihlovo za le Mahlweni Madleyisa Torha.

[30]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: [30]

XIYENGE XA C

Hlamula xivutiso xin'we eka xiyenge lexi. Nhlawulo wa wena wu ta lawuriwa hi xiyenge xaB.

XIVUTISO XA 4

NOVHELE

Ntsendzeleki: G.S. Khosa

- 4.1 Hlaya undzimana leyi landzelaka kutani u hlamula swibutiso leswi nga hansi ka yona.

Nhloko na yona a yi pandza swinere. Ndzi te ndzi byela manana hi mhaka leyi, vona vo vula leswaku ndzi ya exibedlhele. Ku ala ka mina u va ndzi ya xibedlhele a u va tsakisangi hambileswi a ndzi vula leswaku ndzi ta hola. Nkarhi wo pfula ka swikolo na wona a wu fikile.

- 4.1.1 I mani muvabyi leyi a vulavula laha? (1)
- 4.1.2 Xana a vabye yini? (2)
- 4.1.3 Nyika vito sa mana via xivulavuri ni ra ndhawu lomu a va tshama kona. (2)
- 4.1.4 Xuvulavuri a xi dyondza kwihi naswona a xi ri eka ntangha mani? (2)
- 4.1.5 I mani leyi a nga vula leswaku hi yena "noyi" wa xivulavuri naswona hikokwalaho ka yini a vule leswaku I "noyi"? (3)
- 4.1.6 Loyi u n'wi tsaleke eka 4.1.5 a a dyondza kwihi naswona a dyondzela yini? (2)
- 4.1.7 I yini lexi endleke leswaku leyi u n'wi tsalake eka 4.1.5 swi n'wi olovela ku vona leswaku xivulavuri a xi vabya yini? (2)
- 4.1.8 I yini lexi susumeteke mana wa xivulavuri ku kombela vanku ku n'wi heleketeke evukatini. (2)
- 4.1.9 Vula mavito ya lava va n'wi heleketeke evukatini. (2)
- 4.1.10 Xana a va lelisiwe yini? (2)
- 4.1.11 Mana wa leyi u n'wi tsaleke eka 4.1.5 u swi tsakerile leswi a swi endle hi n'wana wa kwe, vula Ina kumbe e-e kutani u seketela. (3)

- 4.1.12 Tsala swilo swimbirhi leswi khunguvanyiseke xivulavuti ku kondza zi famba naro? (2)
- 4.1.13 Tsala mavito ya swimunhuhatwa swimbirhi leswi nga va ni nkoka evuton'wini bya xivulavuri endzhaku ka sko xi tsendzelekile. (2)
- 4.1.14 Endzhaku ka ku va leyi u n'wi tsaleke eka 4.1.1 a tsendzelekile, u tlhela a hlangna na loyi a tuvuleke "noyi" kwihi naswona se a tisha yini? (2)
- 4.1.15 Xana u dyondze fini eka hungu-tsalwa sa Ntsendzeleki? (1)
- [30]**

KUMBE

4.2

"U ndzi khomisa tingana n'wananga. Mina a ndzi ku teke u ri munhu loyi a nga si ki ringanaka hi ku teka. A ndzi langutele xikulu eka wena. A ndzi navele ku ku vona u cata loko u hetisile ta vudokodela bya wera.

Hlamusela leswi humeleleka ku kondza ku vuriwa marito lawa. U tlhela u hlamusela leswaku ku humelele yini endzuaku ka swona ku kondza ntsendzeleki a hlananga ni nghozi ya movha.

[30]

NBENGO WA XIYENGE XA C: [30]

NTSENGO: 100